

Українська мова: історія і сучасність (До Дня української писемності та мови)

Найбільше і найдорожче добро в кожного народу – це його мова.

Ота жива схованка людського духу, його багата скарбниця, в яку народ

складає і своє давнє життя, і свої сподіванки, розум, досвід, почування.

Панас Мирний

Українська мова й писемність – це здобуток культури і духовної діяльності українського народу. В ній і мудрість віків, і пам'ять народу, і щирість душі. Наша мова є рідною майже для 50 мільйонів чоловік.

Стаття 10 Конституції України наголошує: *“Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України...”*.

9 листопада в Україні відзначається День української писемності та мови. Свято встановлено в 1997 році, коли Президент України на підтримку ініціативи громадських організацій та з урахуванням важливої ролі української мови в консолідації українського суспільства видав **Указ № 1241/97 “Про День української писемності та мови”**.

За православним календарем – це день **вшанування пам'яті Преподобного Нестора-Літописця** – письменника-агіографа, основоположника давньоруської історіографії, першого історика Київської Русі, мислителя, вченого, ченця Києво-Печерського монастиря. Дослідники вважають, що саме з Преподобного Нестора-Літописця і починається писемна українська мова.

Він був книжником з широким історичним світоглядом і великим літературним хистом. Автор двох відомих творів – “Житіє Бориса і Гліба” та “Житіє Феодосія Печерського”, складених у кінці XI ст. або на початку XII ст.

Найвизначнішою працею Нестора-Літописця є “Повість врем'яних літ” – літописне зведення, складене у Києві на початку XII ст. Це перша у Київській Русі пам'ятка, в якій історія держави показана на широкому тлі світових подій. Преподобний Нестор довів розповідь з літописних зведень кінця XI ст. до 1113 року. Всі наступні літописці лише переписували уривки з праць Преподобного Нестора, наслідуючи його. Але перевершити так і не змогли. “Повість врем'яних літ” була і залишається найвидатнішою пам'яткою слов'янської культури. Тому Преподобного Нестора-Літописця можна по праву вважати батьком не лише вітчизняної історії, а й словесності.

Впродовж кількох століть український народ привчали до думки про нібито “вторинність” української мови, ретельно приховуючи від українців величезний масив української ж писемності, історії та культури, яка сягає глибокої давнини і

нараховує багато тисячоліть. За науковими реквізитами лінгвістів, мова української народності почала формуватися ще у VI–IX ст. Процес унормування загальнонародної української мови вчені відносять до XIII–XIV ст. У різні періоди літературна мова української народності поєднувала в собі елементи давньоруської писемної мови (X–XIII ст.), українсько-білоруської (XIV–XV ст.), слов'янської, староукраїнської, церковнослов'янської (XIV–XV ст.). Інтенсивне формування нової української мови дослідники відносять до другої половини XVIII–XIX ст. Зачинателем сучасної української літературної мови вважається І. П. Котляревський, а основоположником – Т. Г. Шевченко. Разом з розвитком писемного слова український народ став великою нацією, здатною вирішувати питання будь-якої складності й ваги.

Пропонуємо Вашій увазі бібліографічний огляд літератури “Українська мова: історія і сучасність”, присвячений Дню української писемності та мови.

У першій книзі **“Золоте слово : хрестоматія літератури України-Русі епохи середньоріччя IX–XV століть”** [3] Василь Яременко, упорядник та редактор, знайомить читачів з основними віхами життя першого староукраїнського письменника – Літописця Нестора. Також подається переклад В. Яременка “Повісті врем'яних літ”, яка являється не просто пам'яткою писемності, а й високохудожньою поетичною книгою, збіркою епічних пісень. Вона є букварем нашої національної свідомості, глибоких патріотичних та інтернаціональних почуттів, пронесених народом через тисячоліття.

Якою була функціонально перша українсько-руська літературна мова? Звідки вона прийшла? Які були в ній стилі і яка була між ними відмінність? Ви знайдете відповіді на ці питання в підручнику В. М. Русанівського **“Історія української літературної мови”** [8]. Далі ви довідаєтесь, як старослов'янська мова, що нею починалася українсько-руська писемність, поступово перетворюється в староукраїнську і дістанете відповідь на таке непросте запитання: чому староросійська літературна мова, яка жила тими ж джерелами, що й старослов'янська, утвердилася як літературна, а староукраїнська занепала. Висвітлюються тут і початки зародження нової української літературної мови, і боротьба за розширення її функціональних меж у XX ст.

У монографії Г. Півторака **“Українці: звідки ми і наша мова”** [7] розглядаються джерела мовно-історичних відомостей про наше минуле і на цій науковій базі популярно розповідається про найдавніших мешканців на території сучасної України, про походження слов'ян, виникнення найважливіших діалектних рис, що стали характерними особливостями української мови, пояснюються причини й передумови сучасного діалектного поділу української мови. Подаються відомості про виникнення писемності у східних слов'ян, простежується розвиток двох писемно-літературних мов у Київській Русі – церковнослов'янської та давньоруської.

Історія української мови, що впродовж тривалого періоду не знаходила належного наукового висвітлення і неодноразово фальсифікувалась, нарешті стала предметом неупередженої уваги не лише фахівців, а й широкого читацького загалу. **“Історія української мови : хрестоматія”** [4] – перша спроба представити широкий спектр поглядів видатних учених на проблеми походження та розвитку нашої мови. Перевагу надано працям, які фактично були забороненими.

Серед авторів – видатні українські вчені-мовознавці із світовим ім'ям А. Кримський, Є. Тимченко, С. Смаль-Стоцький, Ю. Шевельов, О. Горбач та ін.

Мова – феномен етносу, народу, нації, одна з основних її ознак, оскільки значною мірою забезпечує нормальне функціонування національного організму в усіх його проявах – політичному, державному, економічному, культурному. Глибинні знання про народ закладено передусім у його мові. Доки народ береже свою мову, доти він зберігає своє єство, свою етнічну єдність, а втрачає мову – втрачає себе як народ. Книга В. Жайворонка **“Українська етнолінгвістика: нариси” [2]** присвячена вивченню мови з огляду на її творця – український етнос, що породив мовний феномен як ключовий елемент національної культури.

У монографії І. Д. Фаріон **“Мовна норма: знищення, пошук, віднова” [10]** розкрито еволюцію основних мовних норм. З'ясовано позамовні причини спотворення української мовної норми впродовж ХХ ст. Більшість практичного матеріалу почерпнуто з усного та писемного мовлення українських посадовців. Задля кращого сприйняття матеріалу в праці запропоновано афористичні думки про мовну норму, веселі бувальщини, філологічні анекдоти та мовні плакати (на компакт-диску).

Мова – специфічне і надзвичайно складне суспільне явище, могутній засіб вираження багатогранної діяльності людей. За допомогою мови людина виявляє свою людську сутність, зв'язується і спілкується з іншими людьми, виражає і передає своє сприймання і розуміння навколишнього світу, виявляє свою волю, свій розум, свої почуття і емоції. Мова організовує людей у процесі суспільного виробництва. Для кожного народу мова – це його неоціненний скарб. У книзі **“Мова – народ: висловлювання про мову та її значення в житті народу” [6]** зібрано документи і висловлювання видатних людей про мову (понад 250 авторів та документів).

Людина створила культуру, а культура – людину. Людина реалізується в культурі думки, культурі праці і культурі мови. Культура мови – складова частина культури. У **“Довіднику з культури мови” [1]** висвітлено сучасний зміст поняття “культура мови”, наголошено на значенні культури мови для утвердження літературного стандарту національної мови. Наведено конкретні випадки слововживання, труднощів граматики та правопису, правильного вживання великої та малої літер, написання імен і прізвищ, пунктуації в ділових паперах.

Навчальний посібник Л. І. Мацька **“Культура української фахової мови” [5]** створено відповідно до сучасних концепцій викладання української мови за професійним спрямуванням і зорієнтовано на формування у студентів мовнокомунікативних компетенцій. У ньому розглянуто загальні відомості з курсу культури сучасної української мови, стилістичну диференціацію сучасної української мови, специфіку професійної, наукової і ділової мови, текстові норми наукового та офіційно-ділового стилів, правила оформлення наукової роботи і ділових паперів.

“Українська мова : енциклопедія” [9] – видання, в якому на основі досягнень сучасного мовознавства в систематизованій і водночас стислій та доступній формі подано відомості про українську мову та українське мовознавство. В енциклопедії розкрито термінологічні одиниці, номенклатурні одиниці, розглянуто різні аспекти

опису української мови. Багато статей присвячено мовознавцям, письменникам, які зробили істотний внесок у розвиток української мови, філологічної науки тощо. В низці статей ідеться про установи та організації, друковані органи, які ведуть дослідження і пропаганду української мови, рідного слова.

Для українського народу рідна мова – це історія, сучасність і майбуття. Шанувати, вивчати українську мову святий обов'язок кожного, хто народився і живе в Україні!

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Довідник з культури мови : [посібник] / [С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик, Н. М. Сологуб та ін.] ; за ред. С. Я. Єрмоленко. – Київ : Вища школа, 2005. – 399 с.
2. Жайворонок В. Українська етнолінгвістика: нариси : навч. посіб. / Віталій Жайворонок ; [відп. ред. Г. П. Півторак] ; НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні, Уманський держ. пед. ін-т ім. Павла Тичини. – Київ : Довіра, 2007. – 262 с.
3. Золоте слово : хрестоматія літератури України-Русі епохи середньовіччя IX–XVст. : в 2-х кн. / упоряд.: Василь Яременко, Оксана Сліпушко ; за ред. проф. Василя Яременка. – Київ : Аконтіт, 2002. – Кн. 1 : Література раннього Середньовіччя(до 988 року). – 784 с.
4. Історія української мови : хрестоматія / упоряд.: С. Я. Єрмоленко, А. К. Мойсієнко ; [голов. ред. М. С. Тимошик]. – Київ : Либідь, 1996. – 288 с.
5. Мацько Л. І. Культура української фахової мови : навч. посіб. / Л. І. Мацько, Л. В. Кравець. – Київ : Академія, 2007. – 360 с. – (Альма-матер).
6. Мова – народ: висловлювання про мову та її значення в житті народу / упорядник Олекса Тихий ; [післяслово Осипа Зінкевича]. – Київ : Смолоскип, 2007. – 416 с.
7. Півторак Г. Українці: звідки ми і наша мова : [монографія] / Григорій Півторак ; [відп. ред. В. Г. Склярєнко] ; АН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. – Київ : Наукова думка, 1993. – 200 с.
8. Русанівський В. М. Історія української літературної мови : підручник / В. М. Русанівський. – Київ : АртЕк, 2001. – 392 с.
9. Українська мова : енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тарасенко, М. П. Зяблюк [та ін.] ; НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови НАН України. – 3-є вид., зі змінами і допов. – Київ : Українська енциклопедія, 2007. – 856 с.
10. Фаріон І. Мовна норма: знищення, пошук, віднова : монографія / Ірина Фаріон. – Вид. 2-ге, допов. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2010. – 336 с.

Т. В. Сологуб,
завідувач сектору читального залу педагогічного факультету